

OYUN, OYUNCAK VE ÇOCUK

Ayten EGEMEN¹, Özge YILMAZ², İpek AKIL²

ÖZET

Oyun ve onun aracı oyuncak çocuğun hayatının önemli bir kısmını oluşturur; kişilik ve yeteneklerini geliştirmesine fırsat yaratarak onu erişkin dünyasına hazırlar. Gelişim basamaklarındaki ilerleyiş ile birlikte oyun ve oyuncak kavramında ve seçiminde de değişiklikler ortaya çıkmaktadır. Çocukların sağlığından sorumlu anne babalar ve doktorlar için bu değişimin sağlıklı bir şekilde gerçekleştiğini izlemek zorunludur. Bu nedenle oyun ve oyuncak kullanımını ayrıntılı olarak değerlendirebilmek önem kazanmaktadır. Bu derlemede oyun ve oyuncakların çocuk mental ve fizik sağlığına etkileri ve özellikle oyuncak seçiminde dikkat edilmesi gereken noktaları özetlemeyi amaçladık.

Anahtar kelimeler : Çocuk gelişimi, oyun, oyuncak

Play, Toy And Children

SUMMARY

Play and toys as its tools complement an important aspect of children's lives and prepare them to the adult world by allowing their personality and skills to improve. Preferences and meaning of different types of play and toys change as the child progresses on developmental steps. For parents and doctors responsible for the child's health, it is an obligation to confirm that this change occurs properly. Therefore it is essential to gain the ability to evaluate the use of toys and play in detail. In this review article, we aimed to summarize the effects of play and toys on mental and physical health of children and the important points about choice of toys.

Key Words : Child development, play, toys

Oyuncak, sözlüklerde oynayıp eğlenmeye yarayan her şey olarak tanımlanmakta; oyun ise vakit geçirmeye yarayan, belli kuralları olan eğlence ile özetlenmektedir.¹ Ancak çocuk gelişimi açısından ele alındığında oyuncak ile, anlam açısından ayrılmaz bir parçası olan oyunu, yalnızca eğlence olarak nitelemek yetersiz kalmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, oyun çocuğun hiçbir dış baskı etkisinde kalmadan kendi isteği ile giriştiği tüm etkinliklerdir. Oyuncak ise bir ayağı düş dünyasında diğer ayağı ise gerçek dünyada bir köprüdür.

Yeni doğan bir bebek, yaşamda işlevsel bir birey haline gelebilmek için çevresi hakkında olduğu kadar kendi vücudu hakkında da bilgi sahibi olmak zorundadır. Tüm yetilerin kazanılması öncelikle, oyun ve onun bir aracı olan oyuncaklarla başlar. Bu anlayış içinde düşünüldüğünde oyun, çocuğa kendini anlatma, yeteneklerini anlama ve dil, akıl, sosyal, duygusal ve motor becerilerini geliştirmede, önemli bir olay olarak tanımlanabilir. Bu nedenle Montaigne'e göre oyun, çocukların en gerçek uğraşdır ve bizim işe gitmemiz gibi onlar oyuna gider.^{2, 3} Çocuk sağlığından sorumlu olan biz doktorların, gerek gelişim gerekse fiziksel sağlık bakımından oyunun aracı olan oyuncak seçimi ve önemi konusunda, anne babaları eğitici olmamız gerektiği göz önünde bulundurulmalıdır. Özellikle sağlıklı çocuk izleminde anne ve babaların birçok sorusu ile karşılaşan doktorların oyun ve oyuncakın çocuk gelişimindeki yeri konusunda bilmesi gereken önemli noktaları vardır. Bu bilgilerin ışığında anne ve

babaların oyuncak seçimi konusunda gereksinimleri olan yardımın çoğu sağlanabilecektir.

Oyunu Sınıflamak

Oyunu sınıflayan pek çok psikolog vardır. Ancak Piaget'nin sınıflaması, oyunun zihinsel gelişimdeki yerini en açık ortaya koyandır. Sıfır-2 yaşındaki çocuk için ilk oyuncak, kendi bedeni ve çevrede ona en yakın olan annesidir. O yaşlardaki oyun alıştırmalı oyundur; yani çocuk bazı hareketleri yineleyerek, kendi bedeninin ve çevresindeki nesnelere işlevlerini öğrenir. Kolunu ve elini açıp kapayan bebek, onun nereye kadar uzandığını ve neyi tutabileceğini öğrenerek kullanmaya alışır.^{4,5}

İki-12 yaşları arasındaki çocuk, yaşadığı olayları ve çevresindeki kişi, nesne ve hayvanları taklit ederek, insan yaşamı için önemli olayları yaşamaya başlar. Bunun sonucunda, yaşamın içindeki banyo yapmak, giyinmek vb. olayları anlayışı, algılayışı ve uygulayışı gelişir. Bu dönem, Piaget'nin sembolik oyun dönemidir. Bu dönemin sonlarına doğru oyunun gerçeğe yakınlığı artar.^{2,3}

On iki yaşın üstündeki çocuk artık daha mantıklı, gerçekçi ve sosyaldir. Bu nedenle kendi çevresindeki fantezi dünyası azalır ve oyuna belli kurallar getirilirse, oyunlar daha karmaşık durum alır.²

Oyunun Çocuğa Verdikleri

Piaget'nin sınıflaması da göz önüne alındığında

¹Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, İZMİR

²Celal Bayar Üniversitesi Tıp Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, MANİSA

görülmektedir ki oyun, çocuğun zihinsel gelişiminin bir aynasıdır. Ancak oyun, yalnızca bir ayna olarak kalmamakta, çocuğun gerek zihinsel ve bedensel, gerekse duygusal gelişiminde aktif rol oynamaktadır.

Yeni doğan bebek kendi ekstremiteleri ile oynayarak, onları kullanmayı öğrenir. Çevresindeki nesnelere oynamaya başlayan çocuk, onların işlevlerini öğrenir ve alıştırmalar sonucunda o işlevleri yerine getirebilme yetisini artırır. Ardından yaşamsal olayları taklit eden çocuk, o olaylarda deneyim kazanır ve onları daha iyi anlar. En sonunda ise oyununa kuralları koymayı ve onlara uymayı öğrenen çocuk, sosyal bir birey olarak, kendi başına toplumda yer almaya hazırdır.^{2, 3} Bütün bu normal gelişim basamaklarındaki çocuklar dışında oyunun, uzun süre hastanede yatıp tedavi görmesi gereken çocukların psikolojik sağlığındaki yeri de tartışma götürmez bir gerçektir.⁶

İnsanlık tarihinde oyuncak bebek, psikolojik etkileri açısından evrenseldir. İlkel düzeyde, oyuncak bebek bir büyü aracı ya da büyüünün kendisidir ve insan ruhunu simgeler. Bu nedenle çocuğun kendi kültürel ve etnik kökenini taşıyan oyuncak bebeklere ihtiyacı vardır. Örneğin çocuklarına kendi etnik köken ve kültürlerinden oyuncak bebek sağlayan anne babalar, onlarla kendilerine bakış açısı yönünden daha olumlu duygular paylaşırlar. Sürekli beyaz bebeklerle büyütülen zenci çocuklar büyüdükleri zaman kendi görünümelerini kabullenmekte zorlanırlar. Yani oyuncak psikolojik gelişim kadar etnik köken ve kültürel gelişimde de önemli rol oynar.⁷

Oyunun çocuk yaşamındaki yeri göz önüne alındığında, onun aracı olan oyuncakın önemi daha da belirginleşir.

Oyuncak Seçimi

Oyuncaklar günümüzde çok çeşitlidir. Farklı maddelerden yapılmış, farklı renklerde ve farklı özellikte olabilirler. Ancak en iyi oyuncak, çocuğun tekrar tekrar oynamak isteyeceği ve her defasında ona daha çok oyun ve daha fazla haz veren oyuncaktır. Oyuncak çocukta merak uyandırmalı, kasları çalıştırmalı, girişimciliği ve düş gücünü arttırmalı, çocuğu problem çözmeye yönlendirmelidir.^{4,5}

Oyuncak seçiminde öncelikle göz önüne alınan etken, çocuğun yaşıdır. Çok küçük çocuklar, renkli bir çingirak gibi, tüm duyarlarını uyaran oyuncaklardan hoşlanırlar ve bu oyuncaklar onların tam olgunlaşmamış duyarlarının gelişimine önemli katkıda bulunur. Yeni yürümeye başlayan çocuklar, farklı şekil ve boyutlardaki küpleri yerleştirme çıkarma oyunlarını severler. İki yaşlarındaki çocuklar, yeni kazanmakta oldukları bilek çevirme yeteneğini kullanıp, geliştirebilecekleri basit logoları diğer oyuncaklara yeğlerler. Okul öncesi devreye ulaşan çocuklar ise, yaratıcı yönlerini destekleyen her türlü nesneden ve resim yapmaktan hoşlanırlar. Boyama ve çizme yaratıcılığı özendirir. Bu açıdan bakıldığında

görülmür ki çocuk, içinde bulunduğu yaş döneminde edindiği becerileri geliştirecek olan, oyuncaklara doğal olarak daha eğilimlidir. Çünkü aslında her yeni edindiği beceri, onun için bir oyundur.^{2,3}

Yaş grubu sadece çocuğun ne oynayacağını değil aynı zamanda nasıl oynayacağını da belirler. Bir-iki yaşlarında tek başına oynayan, diğer çocukları seyreden çocuklar iki-üç yaşına geldiklerinde yan yana ve kendi oyuncaklarıyla ya da oyuncaklarını paylaşarak oynarlar. Üç-dört yaşlarındaki çocuklar ise öykünme ve düş gücünü gösteren evcilik, doktorculuk veya kovboyculuğu yeğlerler. Dört-beş yaşlarında oyunda işbirliğini keşfeden çocuk beş-altı yaşında tüm bu oyun deneyimini belirli kuralları üzerine oturtur.^{2,3} Yine dört-sekiz yaşındaki çocuklar oyun ve oyun arkadaşı seçiminde cinsiyet farklılıklarını gözeterek davranırlar.⁸

Basit ama eğlendirici oyuncaklar, yaratıcı ve aktif bir uyarı olanağı sağlar. Örneğin evde bulunan kaplar, makaralar ve hamurların tümü, çocuğa istediği gibi şekillendirebileceği bir oyun ortamı sağlar. Çocuk, bu ortamda aslında kendi kişiliğini biçimlendirir. Su, kum, toprak, çamur ve boyalar çocuğun dış dünyayı tanımaya ve deneyim kazanmasına neden olur. Bunlardan çamur, çocuğun yaratıcı yeteneğini geliştirerek kendini yönetme becerisi geliştirmesine sağlar. Bunlara diğer bir örnek olan bebekler ve bebek elbiseleri çocuğun hayal gücünü geliştirir.^{2,9}

Giysiler ve giyinmek de evde bulunan, çocuğun yaratıcılığını olduğu gibi, kendine güvenini de artıran bir oyundur. Farklı giysileri deneyen çocuk, aslında o giysileri giyerek kafasında canlandırdığı kişi olmayı, bunun nasıl bir duygu olduğunu öğrenir.¹⁰

Çocuk büyüdükçe, oyuncak olarak kullanabileceği araç-gereçler de çeşitlenir. Örneğin kitaplar ve okuma, çocuğun sevdiği ve ilgi duyduğu konulardan seçilince, onun için en haz verici oyuncak ve oyunlardır. Ayrıca okuduğu kitaptaki olayı veya kişileri çizime dökmek, çocuğa bazı şeyleri kafasında canlandırmayı öğretirken, belleğini de güçlendirir. Yine çocuğu sevdiği konularda konuşmaya özendirme, onun dil hazinesini arttıracak gibi, konuşma yeteneğini de güçlendirir.

Oyun, çocuğa yaşam deneyimi sağlar. Bu deneyim, çocuğun kendini farklı durumlara uyarlamasına yardımcı olur. Ancak her oyun ve oyuncakın beraberinde getirdiği deneyim olumlu değildir. Bu bizi oyuncakın, şiddete götürüp götürmediği tartışmasına sürükler. Oyuncak, firmalarınca da desteklenen bir çok araştırma sonucunda varılan oyuncakın değil, erişkinlerin o oyuncakla yaklaşım ve tutumunun çocuğu şiddete yönelttiğidir. Ancak bir çok başka araştırmacı, şiddet araçlarını simgeleyen oyuncakların, kendi başlarına çocukları etkilediğini savunmaktadır.^{11,12}

Yeni oyuncak almak çocukları mutlu eder. Ancak önemli olan yeni oyuncak almak değil, elinde olan oyuncakların onun dikkatini çekmesini

sağlamaktır. Düzenli bir biçimde dizilmiş ve çocuğun ilgisini çekecek şekilde düzenlenmiş bir oyun odası, onun algı sistemini hep canlı tutacak ve duyularını sistemli ve sürekli bir biçimde uyacaktır. Ancak bu düzen çocuğun odasındaki özgürlüğünü engellememeli; kendi dünyasını yaratmasına sınır koymamalıdır.²

Oyuncak, yalnızca çocuğu kendi dünyasını yaratmaya yöneltmekle kalmayıp, anne ve babanın bu farklı yaşama katılmalarını sağlayan bir kapıdır. Beraber oyun oynayan anne-baba ve çocuk arasında, günlük aktiviteler dışında birer iletişim oluşur. Anne ve baba, artık çocuk için birer oyun arkadaşıdır. Bu, birbirlerini daha iyi anlamalarını sağlar. Çünkü çocuk, bebeklerini konuştururken aslında kendi dilini kullanmaktadır. Çocuğunu tanımanın dışında oyun, anne ve babaya onu, eğitime olanağı da sağlar. Temel sağlık alışkanlıkları, bu oyunlar aracılığı ile verilir. Tuvalete gidince elini yıkayan bir bebeği konuştururken anne, çocuğa çok daha kolay kabul edilebilir bir mesaj vermektedir.

Bir annenin çocuğuna oyuncak seçerken, göz önüne aldığı bir çok etken vardır. Bunlar arasında bütçesine uygun olanlar ön sırayı alacaktır. Ayrıca her çocuğun yaşına göre gelişimine katkıda bulunan oyuncak farklıdır. Çocuğa özgürce dağıtabileceği, birleştirebileceği bir oyun odası verilebilmeli ve özgürce kendini anlatabilmesine olanak sağlanmalıdır. Bunun sonucunda çocuk, kendi eşyalarını organize edebilmeyi öğrenecektir. Çözemediği zamanlarda çocuğa yardımcı olup yol gösterilmeli ancak, kesinlikle bu onun düzenini biçimleyerek yapılmamalıdır.

Oyuncak Sağlığı

Sağlık Bakanlığınca 2002 yılında “Oyuncaklar Hakkında Yönetmelik” hazırlanarak oyuncakların sağlık ve çevre korunması açısından sahip olması gereken asgari güvenlik koşullarının sağlanmasına yönelik ilkeler belirlenmiştir. Oyuncakların kullanımıyla bağlantılı riskler ve bunlardan korunma yolları oyuncakların üzerinde belirtilme yoluyla bakımının uyarılması bu ilkelerden biridir.¹³

Oyuncakların bazı özellikleri de sağlık açısından izlenmeli ve bakıcılar tarafından dikkate alınmalıdır. Bunlardan biri oyuncakların fiziksel ve mekanik özellikleridir. Oyuncak ve parçaları sağlam ve zorlamalara dayanıklı olmalı; kenarları, çıkıntıları fiziksel yaralanmaları en aza indirecek şekilde tasarlanmalıdır. Oyuncaklar ve parçaları boğulma riski taşımamalı; üç yaşından küçük çocukların kullanacağı oyuncakların parçaları aspire edilebilecek boyutlarda olmamalıdır.¹³

Yönetmelikte de anlatıldığı üzere oyuncaklar, yanmaya neden olabilecek durumlar oluştuğunda kolay tutuşmayan, yavaş yanan maddelerden oluşmalıdır Benzer şekilde oyuncak yutma, soluma ya da mukozal temas durumunda yaralanma

oluşturmayacak bir maddeden üretilmelidir; kullanımı sonucunda bazı maddelerin çözünebilir zehirli bileşenlerinin vücuttaki düzeyleri bir günde yönetmelikte belirtilen düzeyi geçmemelidir.¹³

Oyuncağı satın alırken ve kullanırken özen gösterilecek diğer özellikler ise elektriksel gerilimin 24 voltu geçmemesi ve iletken maddeler ile birlikte elektrik şokuna neden olabilecek parçalar uygun şekilde yalıtılmasıdır. Radyoaktif maddeler ise sağlığa zararlı olacak şekilde yapıya katılmamalıdır.¹³

Ek olarak oyuncakların hijyen ve temizlik şartları iyileştirilmelidir. Oyuncakların mikrobiyal taşıyıcı ortamı oluşturabileceği akılda tutularak temizliklerine özen gösterilmelidir. Bunu sağlamanın en iyi ve ucuz yolunun da çocuklara el yıkama alışkanlığının kazandırılması olduğu unutulmamalıdır.¹⁴

Oyuncak sağlığı içinde değinilmesi gereken diğer bir konu oyunun mekanıdır. Günümüz şehir yaşamında kalabalık caddelerdeki apartman binalarına sıkışıp kalan çocuğa oyun sırasında temiz hava alma ve doğanın içinde olma olanağı sağlanmalıdır. Bu evin yakınındaki parkta bisiklete binmek ya da hafta sonu ormanlık bir alanda ip atlamak olabilir. Ev dışındaki her oyun çocuğa yaşlıları ile iletişim kurma olanağı da sağlayacaktır. Çocuğun psikolojik gelişiminde önemli bir yapı taşı olan paylaşımı öğrenmesine de olanak sağlayan bu durum ortak kullanılan oyuncakların hijyeninin sağlanması açısından ebeveyne ek görevler yükler.

Tüm bu noktalara ek olarak hastaneler ve kreşler gibi toplu yaşanan yerlerdeki oyuncakların çocuklara oluşturduğu enfeksiyon tehlikesi lokal olarak araştırılması gereken bir diğer noktadır. Birçok çocuğun ortak kullandığı bu oyuncaklar mikrobiyal enfeksiyonların taşınmasında önemli etkenler olabilmektedirler.¹⁵

Televizyon ve Çocuk

Erken çocukluk yılları, erişkinlikte ulaşılabilecek olan bedensel ve eğitimsel düzeyi belirleyen, ruhsal ve toplumsal olgunlaşmayı biçimlendiren en önemli yıllardır ve çocuğun sosyal çevresiyle birlikte yaşadıklarına bağlıdır. Büyük çocuklar için hazır bir dünyayı onlara sunan ve onları toplumdan uzaklaştıran, günümüzde her evde olan televizyon, bazen çocuğun gelişimine katkıda bulunan bazen de çocuk için zararlar getiren en mükemmel ve en korkunç oyuncaktır. Çok televizyon izleyen çocuk, gelişmek için gereksinim duyduğu kendi dünyasından kopar. Ancak kısa süreli ve kontrollü televizyon iyi bir eğitici olabilir. Radyo Televizyon Üst Kurulunun yaptığı bir araştırmaya göre çocukların %68.3'ünün günde üç saatten fazla %26.4'ünün ise beş saatten fazla televizyon izlediklerini ortaya koymuştur. Bu süre kendi dünyasından kopuk olan çocuk, ayrıca televizyon karşısında uygun olmayan cinsten ve miktarda yiyecek ve içecekleri tüketmekte ve yine bu sürede hareketsiz kalmaktadır. Bu çocuklarda obezite

yaygınlığı dikkati çekici oranlara yükselmektedir.¹⁶

Çocukların erken yaşlarda soyut kavramları anlamaları gelişmemiştir. Ölüm kavramını bile bilememektedirler. Bu nedenle, televizyon programı ilkeleri içinde, şiddete karşı bireyi ve toplumu duyarsızlaştıran, insanları şiddet kullanmaya yönelten, özendirilen yayın yapılmaması, genel ahlak kurallarına aykırı olmaması, saldırgan davranışların ve şiddet eylemine yol açmaması yer almalıdır. Ancak buna karşın, çocukları ekranda popüler ve güç odağı görünümü kazanan ve yasa dışı davranışa yönelten görüntüler bulunabilmektedir.¹⁶

Televizyon programlarında çocuk ve ergen ruh sağlığı üzerinde kalıcı etkiler yapan, abartılı dramatik programlar yayınlanmaktadır. Ekranda ses ve görüntü bakımından aşırı ve abartılı sunumlar da çocuklarda uyku ve iştah bozuklukları, kaygı ve algılama bozukluğu, düşünce ve yargılamalarında kargaşaya neden olmaktadır.¹⁶

Bu nedenlerle, vazgeçilmez gibi görünen bir oyuncak olarak televizyonun çocuk ve ergenlere olan etkilerini kontrol açısından aileye ve programlara önemli sorumluluklar düşmektedir.¹⁶

Sonuç olarak oyun ve oyuncak, çocuğun yaşamının ayrılmaz bir parçası ve gelişiminin en önemli aracı olduğu gibi onun en doğal öğrenme ortamıdır. Ayrıca bunlar çocuğun dili ve en etkili anlatım aracıdır. Bu noktada anne ve babaya düşen, çocuğa yeteneklerini keşfetmesi ve duyularını geliştirmesine yardımcı olacak oyuncakları sağlamak, bunları sağlarken fiziksel sağlık noktalarına dikkat etmek ve kişisel olarak çocuğun yaşam oyununda rol almaktır.

KAYNAKLAR

1. Türkçe Sözlük 2. (7. baskı). Türk Dil kurumu Yayınları-505/2; Ankara 1983: 914.
2. Uluğ MO. Niçin Oyun?. Göçebe yayınları 1997: 1-48.
3. Oyunun tanımı ve önemi. <http://www.geocities.com/nevsehir3nolu/oyuntarihi.htm>
4. Galligan AC. That place where we live: the discovery of self through the creative play experience. J Child Adolesc Psychiatr Nurs 2000; 13:169-76.
5. Russ SW. Play, creativity, and adaptive functioning: implications for play interventions. J Clin Child Psychol 1998; 27:469-80.
6. Kuntz N, Adams JA, Zahr L, Killen R, Cameron K, Wasson H. Therapeutic play and Dec bone marrow transplantation, J Pediatr Nurs. 1996; 11:359-67.
7. Moog, C. Psychological Aspects of Ethnic Doll Play. <http://www.balchinstitute.org/museum/toys/psych.html>
8. Alexander GM, Hines M. Gender labels and play styles: their relative contribution to children's selection of playmates. Child Dev 1994; 65:869-79.
9. Sarı, Ş Bir Oyun Aracı Çamur, Çoluk Çocuk. 2002: 16:21-22.
10. Lillard AS. Pretend play skills and the child's theory of mind. Child Dev 1993; 64:348-71.
11. Toys are for fun not fighting. [Http://www.dallaspeacecenter.org/wartoys-faq.html](http://www.dallaspeacecenter.org/wartoys-faq.html)

12. Do you let your kids play with toy guns? Ages 2 to 8; <http://www.parentcenter.com/poll/parenting/behavior/82030.html>
13. Ilıcak GG. Oyuncaklara AB Standardı Geliyor, Çoluk Çocuk. 2002; 16:30-31.
14. Van R, Morrow AL, Reves RR, Pickering LK. Environmental contamination in child day-care centers. Am J Epidemiol 1991; 133:460-70.
15. Davies MW, Mehr S, Garland ST, Morley JC. Bacterial Colonization of Toys in Neonatal Intensive Care Cots. Pediatrics 2000; 106: e18.
16. Özdiğer C. Çocuk ve Televizyon, Çoluk Çocuk. 2002; 16:20-2.

YAZIŞMA ADRESİ

Prof.Dr.Ayten EGEMEN

*İş : Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı Bornova-İZMİR
Ev : 2040 Sok. Pamukkale P1-14 D25 Mavi Şehir Karşıyaka-İZMİR*

*Tel : 232 324 14 41
Faks : 232 388 18 58*

E-Posta : ayegemen@yahoo.com

*Geliş Tarihi : 07.11.2003
Kabul Tarihi : 25.06.2004*